

Dr Lisa Sheppard

**Troi Dalen ‘Arall’:
Ailddehongli’r berthynas
rhwng cymunedau Cymraeg
a Saesneg de Cymru mewn
dwy nofel ddiweddar yng
ngoleuni ffigwr yr ‘arall’**

Gwerddon

CYFNODOLYN ACADEMAIDD CYMRAEG

Golygydd: **Dr Anwen Jones**

Troi Dalen 'Arall': Ailddehongli'r berthynas rhwng cymunedau Cymraeg a Saesneg de Cymru mewn dwy nofel ddiweddar yng ngoleuni ffigwr yr 'arall'

Dr Lisa Sheppard

Yr 'arall' (*the 'other'*) yw un o gysyniadau mwyaf sylfaenol rhai theorïau beirniadol a diwylliannol: i ddamcaniaethwyr ôl-drefedigaethol, yr arall yw'r deiliad sydd wedi ei drefedigaethu ac sy'n israddol yng ngolwg y trefedigaethwr;¹ i ddamcaniaethwyr ffeministaidd, yr arall yw'r fenyw sy'n cael ei diraddio gan gymdeithas batriarchaidd.² Mae'r arall hefyd yn bwysig i syniadau ynglŷn ag amlddiwylliannaeth, gan fod y genedl fel endid wedi'i diffinio yn erbyn aralledd (*otherness*) – '(a) pattern of similarity-cum-dissimilarity', chwedl Anthony D. Smith, lle mae aelodau'r genedl nid yn unig yn debyg i'w gilydd, ond maent hefyd yn wahanol i aelodau cenhedloedd eraill.³ Ceisio cymathu'r arall i'r genedl yw un o'r heriau mae amlddiwylliannaeth yn ei chynrychioli. Mae gan iaith a llenyddiaeth eu rôl i'w chwarae yn y broses hon, gan eu bod yn cyfathrebu daliadau a thraddodiadau'r genedl i'w brodorion a'i newydd-ddyfodiaid amrywiol fel ei gilydd. Fel y noda Ngũgĩ wa Thiong'o, awdur a beirniad ôl-drefedigaethol o Kenya, 'a specific culture is not transmitted through language in its universality but in its particularity as the language of a specific community with a specific history. Written literature and orature are the main means by which a particular language transmits the images of the world contained in the culture it carries.'⁴ Mae rhai, megis yr hanesydd Benedict Anderson, wedi mynd mor bell â dadlau bod datblygiad cymuned ddychmygol y genedl yn ddibynnol ar ddatblygiad ffurf lenyddol y nofel, gan fod honno'n darparu 'the technical means for "re-presenting" the kind of imagined community that is the nation' – cymuned o bobl nad ydynt o reidrwydd yn eu hadnabod ei gilydd, ond sydd wedi'u huno oherwydd eu presenoldeb ym myd y nofel ac oddi fewn i'w terfynau gofodol ac amseryddol.⁵

Yng nghyd-destun athroniaeth, mae'r arall yn rhan o'r broses o ddiffinio'r 'hunan' (*the 'self'*). Un o'r meddylwyr cyntaf i fyfyrio ynghylch y modd y mae'r arall yn elfen gyfansoddol o'r hunanymwybod oedd yr athronydd Prwsiaidd Georg Hegel (1770–1831)

¹ Gweler, er enghraifft, Fanon, Frantz (2008 (1952)), *Black Skin, White Masks*, cyfieithiad Saesneg gan Charles Lam Markmann, argraffiad newydd (London: Pluto), a Said, Edward W. (1995 (1978)), *Orientalism* (London: Penguin). Yn y cyd-destun Cymreig, gweler Bohata, Kirsti (2004), *Postcolonialism Revisited: Writing Wales in English* (Cardiff: University of Wales Press), ac am ymdriniaethau Cymraeg, gweler Foster Evans, Dylan (2006), ' "Bardd arallwlad": Dafydd ap Gwilym a Theori Ôl-Drefedigaethol', yn Owen Thomas (gol.), *Llenyddiaeth mewn Theori* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru), tt. 39–72, a Price, Angharad (2006), 'Borshiloff', yn Owen Thomas (gol.), *Llenyddiaeth mewn Theori*, tt. 137–51.

² Gweler, er enghraifft, de Beauvoir, Simone (1997 (1949)), *The Second Sex*, cyfieithiad Saesneg gan H. M. Parshley (London: Vintage). Am drafodaeth yng nghyd-destun ffuglen Gymraeg ddiweddar, gweler Rees, Mair (2014), *Y Llawes Goch a'r Faneg Wen: Y Corff Benywaidd a'i Symbolaeth mewn Ffuglen Gymraeg gan Fenywod* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).

³ Smith, Anthony D. (1991), *National Identity* (London: Penguin), t. 75.

⁴ Ngũgĩ wa Thiong'o (1986), *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature* (London: James Currey), t. 15.

yn ei astudiaeth *The Phenomenology of Spirit* (*Phänomenologie des Geistes*, 1807). Rhan enwocaf ei ddadansoddiad o'r berthynas rhwng yr hunan a'r arall yw ei esboniad o'r berthynas ddilechdidol (*dialectic*) rhwng Arglwyddiaeth a Chaethiwed (*Lordship and Bondage*) neu *the Master/Slave dialectic*, fel y caiff ei alw'n aml yn Saesneg. Mae myfyrio Hegel ar y berthynas rhwng y meist'r a'r caethwas wedi dylanwadu ar waith sawl damcaniaethwr, megis Simone de Beauvoir (1908–86) a Frantz Fanon (1925–61), wrth iddynt fyfrio ar statws grwpiau ymylol, megis menywod mewn cymdeithas batriarchaidd neu bobl sydd wedi eu trefedigaethu. I Fanon, mae iaith yn chwarae rôl bwysig wrth ddiffinio aralledd yr unigolyn sydd wedi'i drefedigaethu – po fwyaf y meistrola'r iaith drefedigaethol, y mwyaf y mae ei aralledd yn lleihau, yn ôl Fanon. Mae iaith yn bwnc llosg ym maes amlddiwylliannaeth yng Nghymru, gyda sawl sylwebydd yn dadlau, o amrywiol safbwyntiau, fod gwahanol grwpiau neu gymunedau ieithyddol yn cael eu heithrio rhag teimlo'u bod yn perthyn i'r genedl, ac mae modd dadansoddi sut y caiff y grwpiau hyn eu cynrychioli yn y wasg, mewn astudiaethau academaidd ac mewn gweithiau llenyddol yn nhermau aralledd. Mae hyn yn wir yn achos dau brif grŵp ieithyddol Cymru – y mwyafrif Saesneg eu hiaith a'r gymuned Gymraeg.

Mae'r erthygl hon yn tynnu ar waith ymchwil ehangach ar amlddiwylliannaeth mewn ffuglen Gymreig gyfoes o dde Cymru.⁵ Nid oes lle yma i drafod perthnasedd ffigur yr arall i'r modd y portreadir nifer o wahanol grwpiau neu gymunedau ethnig, hiliol a chrefyddol sy'n ymddangos yn y corff hwn o lenyddiaeth. Yn hytrach, bydd yr erthygl hon yn canolbwyntio ar ddadansoddi'r portread o'r berthynas rhwng dwy brif gymuned ieithyddol de Cymru gan ddefnyddio gwaith Hegel a de Beauvoir a syniadau Fanon am aralledd ac iaith yn y cyd-destun trefedigaethol. Mae rhai ysgolheigion ym maes amlddiwylliannaeth yng Nghymru yn beirniadu'r sylw parhaol a roddir i faterion a thensiynau ieithyddol y genedl, ac yn awgrymu bod y duedd hon yn bwrw trafodaethau ynglŷn â chymunedau diwylliannol amrywiol Cymru i'r cysgodion.⁶ Ond mae craffu ar ffuglen gyfoes yn dangos bod y berthynas rhwng cymunedau Cymraeg a Saesneg Cymru yn cynnig ysbrydoliaeth i awduron, yn ogystal â phenbleth y mae'n rhaid ei datrys o safbwynt yr hunaniaeth Gymreig ac ymwneud gwahanol grwpiau â'i gilydd oddi mewn i ffiniau'r genedl.

Bwriedir canolbwyntio yma ar ddwy nofel yn benodol – *Y Tiwniwr Piano* gan Catrin Dafydd (2009) a *The Book of Idiots* gan Christopher Meredith (2012) – gan fanylu'n arbennig ar olygfeydd tafarn ynddynt. Gwneir hyn, fel yr esbonnir yn fanylach nes ymlaen, oherwydd bod y dafarn Gymreig yn ofod a gysylltir ag aralledd ieithyddol, a bod sawl nofelydd cyfoes yn defnyddio gofod y dafarn i archwilio tensiynau iaith y genedl. I gefnogi'r darlleniadau o'r ddwy nofel, cyfeirir wrth fynd heibio at olygfeydd amrywiol (gan gynnwys rhai golygfeydd tafarn eraill) sydd i'w cael mewn nofelau Cymreig cyfoes eraill lle y ceir defnydd o fotiffau neu ddigwyddiadau tebyg i archwilio'r

⁵ Gweler Sheppard, Lisa Caryn, 'O'r Gymru "Ddu" i'r Ddalen "Wen": Darllen Amlddiwylliannedd ac Aralledd o'r Newydd yn Ffuglen Gyfoes De Cymru, er 1990', traethawd PhD, Prifysgol Caerdydd, Caerdydd, 2015, er mwyn darllen ffrwyth yr ymchwil bellach hon.

⁶ Gweler, er enghraifft, Williams, Charlotte (2005), 'Can We Live Together? Wales and the Multicultural Question', *Trafodion Anrhydeddus Gymdeithas y Cymrodorion 2004*, 11, 216–30, a Williams, Charlotte (2003), 'Claiming the National: Nation, National Identity and Ethnic Minorities' yn Williams, Charlotte, Evans, Neil ac O'Leary, Paul (goln), *A Tolerant Nation? Exploring Ethnic Diversity in Wales* (Cardiff: University of Wales Press), tt. 220–34.

aralledd a berthyn i ddwy brif gymuned ieithyddol de Cymru.⁷ Gan ddefnyddio fframwaith aralledd i ddehongli portread ffuglennol y berthynas hon mae'n bosibl dadlau bod angen ailddhongli amlddiwylliannaeth yng Nghymru, gan roi ystyriaeth i'r amrywiaeth a'r gwahaniaeth sy'n bodoli rhwng ei diwylliannau lletyol (*host cultures*), yn ogystal â'r hyn sydd gan y ddwy gymuned ieithyddol hyn yn gyffredin. Yn ogystal â hynny, mae modd awgrymu bod dull Hegel o ddiffinio hunaniaeth ac aralledd, er yn ddefnyddiol wrth ddadansoddi perthynas gwahanol ddiwylliannau Cymru, yn annigonol hefyd, a rhaid wrth fframweithiau mwy cymhleth a llai pegynol.

Diffinio'r 'Arall'

Medd y beirniad llenyddol Kirsti Bohata, "*Otherness" or "the other" are, at their most basic, simply signifiers of difference*".⁸ Yn yr ystyr mwyaf sylfaenol, felly, mae'r 'arall' yn groes i 'yr un' ('same'), ac 'aralledd' yn groes i 'unrhywiaeth' ('sameness'). Ar lefel athronyddol, mae'r 'arall' yn rhan o'r broses o ddiffinio hunaniaeth yr unigolyn – yr 'hunan'. Fel yr ychwanega Bohata, mae'r arall yn '*recognisable but different entity, against which the "I" or "self" or "norm" can be defined*'.⁹ Trwy gyfeirio at y 'norm', awgryma diffiniad Bohata y gellir ystyried aralledd o safbwynt diwylliannau neu arferion hefyd – o safbwynt hunaniaeth grŵp ac nid o safbwynt hunaniaeth yr unigolyn yn unig, felly. Mae disgrifio diwylliannau neu arferion fel y 'norm' yn arwydd o'u goruchafiaeth, eu sofraniaeth neu eu hirhoedledd, ac felly mae diwylliannau neu arferion 'eraill', yn ogystal â'r unigolion sy'n eu harddel, yn ymddangos yn ymylol neu'n israddol. Ond oherwydd bod yr arall yn groes i'r 'norm', mae'n cynrychioli bygythiad i'w awdurdod. Elfen bwysig o ddisgrifiad Bohata yw'r ffaith y diffinnir yr hunan neu'r norm yn erbyn aralledd; hynny yw, y cânt eu diffinio mewn perthynas â'i gilydd. Er yr ymddengys fod aralledd ac unrhywiaeth, neu'r 'arall' a'r 'hunan' yn gyferbyniadau pegynol, mewn gwirionedd caiff y naill ei ddiffinio gan gyfeirio at y llall. Maent yn bodoli mewn perthynas ddilechdidol. Golyga hyn eu bod yn ddiabynnol ar ei gilydd er mwyn diffinio eu hunain. Yr 'hunan' yw'r 'hunan' oherwydd nad yr 'arall' ydyw, ac yn yr un modd, yr 'arall' yw'r 'arall' gan nad yw'r un fath â'r 'hunan'.

Mae esboniad Hegel o'r berthynas ddilechdidol rhwng arglwyddiaeth a chaethiwed yn mynegi'r modd y mae'r 'hunan' a'r 'arall' yn ddiabynnol ar ei gilydd. Yn ôl ei ddull, mynegir hunanymwybyddiaeth ar ffurf dyhead (*desire*), a'r hyn y dyhead'r 'hunan' amdano yw disodli'r 'arall' er mwyn cadarnhau sicrwydd a gwirionedd ei hunaniaeth ei hun:

mae hunanymwybyddiaeth yn ... sicr ohoni'i hun yn unig trwy ddisodli'r
arall hwn sy'n ei gyflwyno'i hun i hunanymwybyddiaeth fel bod annibynnol;

⁷ At bwrpas yr erthygl hon canolbwyntir ar y portread ffuglennol o dde Cymru, gan gwmpasu yn fras ardaloedd Morgannwg a Gwent. Gwneir hyn yn rhannol oherwydd dyna rychwant yr ymchwil a wnaed hyn yn hyn gan yr awdur. Mae'n debyg y byddai angen damcaniaethu mewn modd sydd ychydig yn wahanol wrth ymdrin â'r portread ffuglennol o orllewin Cymru, dyweder, neu ogledd-orllewin Cymru. Mae hynny am sawl rheswm, yn bennaf yn eu plith y ffaith nad Saesneg o reidrwydd yw mamiaith trwch y boblogaeth fel y mae hi yn y de; mewn sawl achos yn yr ardaloedd eraill hyn, Saesneg yw iaith mudwyr. Mae'n fwriad gan yr awdur ymestyn rychwant yr ymchwil i'r portread ffuglennol o'r ardaloedd eraill hyn a'u cymharu er mwyn cael darlun mwy cyflawn.

⁸ Bohata, *Postcolonialism Revisited*, t. 18

⁹ Ibid.

Dyhead yw hunanymwybyddiaeth. Gan ei bod yn sicr o ddiddymdra'r arall hwn, mae'n cadarnhau'n eglur mai'r diddymdra hwn *iddi hi* yw'r gwirionedd am yr arall; dinistria'r gwrthrych annibynnol a thrwy hyn rhydd iddi'i hun y sicrwydd ohoni ei hun fel *gwir* sicrwydd.¹⁰

Ond wrth geisio ac, yn wir, *er mwyn* disodli'r 'arall', mae'n rhaid i'r 'hunan' gydnabod bodolaeth annibynnol yr 'arall'. Golyga hyn na all yr 'hunan' fyth gyflawni'r weithred o ddisodli'r arall yn gyfan gwbl. Yr unig beth y gall ei wneud yw ailadrodd y broses dro ar ôl tro:

mae'r boddhad hwn, er hynny, ... yn gwneud (yr hunan) yn ymwybodol bod gan y gwrthrych ei annibyniaeth ei hun. Mae Dyhead a'r hunansicrwydd a enillwyd o'i foddhau yn amodol ar y gwrthrych, oherwydd ceir hunansicrwydd wrth ddisodli'r arall hwn: er mwyn ei ddisodli, rhaid i'r arall hwn fodoli. Felly ni all hunanymwybyddiaeth, trwy ei pherthynas negyddol â'r gwrthrych, ei ddisodli; yn wir, o ganlyniad i'r berthynas honno mae'n cynhyrchu'r gwrthrych eto.¹¹

Gwelwn felly fod yr 'hunan' yn ddibynnol ar yr 'arall'. Mae'r 'arall' hefyd yn rhywbeth a gynhyrchir gan yr 'hunan', dro ar ôl tro, er mwyn i'r 'hunan' geisio cadarnhau ei sicrwydd ei hunan, o hyd ac o hyd.

Er mwyn esbonio hyn ymhellach, try Hegel at y berthynas rhwng arglwyddiaeth a chaethiwed. Trwy gydnabod bodolaeth annibynnol yr 'arall', mae'n rhaid i'r 'hunan' gydnabod hunanymwybyddiaeth yr 'arall', ac felly ei aralledd ei hun o safbwynt yr 'arall'. Mae'r cysyniad hwn yn un pwysig o safbwynt yr astudiaeth hon sy'n ystyried sut y mae presenoldeb safbwyntiau goddrychol gwahanol yn golygu y gall unigolyn neu grŵp (siaradwyr iaith benodol yn yr achos hwn) gael eu heithrio o un safbwynt, tra gallant ymddangos fel yr unigolyn neu'r grŵp trechaf o safbwynt amgen. Dadleua Hegel fod sefyllfa o'r math hwn yn drysu'r berthynas rhwng yr hunan a'r arall ymhellach, gan fod y ddau'n ymddangos yn fwy cyfartal. Dywed Hegel y caiff un unigolyn ei wynebu gan unigolyn arall: 'Maent bob un yn sicr o'u hunain, ond nid ydynt yn sicr o'r arall, ac felly nid oes gan eu hunansicrwydd eu hunain wirionedd eto.'¹² Try hyn yn frwydr angheuol rhwng y ddau – 'mae'r naill yn chwennych marwolaeth y llall,' chwedl Hegel – er mwyn ceisio pennu pa un fydd yn disodli'r llall.¹³ Mae'r frwydr yn fodd o brofi pa unigolyn sydd wir yn annibynnol; ni fydd yr unigolyn hwnnw yn dibynnu ar unrhyw beth, nid ar yr arall nac ar fywyd hyd yn oed, er mwyn cadarnhau sicrwydd ei hunaniaeth, tra bydd y llall yn ildio, gan gydnabod fod ei hunaniaeth yn ddibynnol ar ei fywyd ac ar yr arall:

trwy fentro bywyd yn unig yr enillir rhyddid; felly yn unig y profir nad yw hunanymwybyddiaeth yn ddibynnol ar ei bodolaeth (yn unig), nac ar y ffurf *bresennol* yr ymddengys arni, nac ar ei hymdrwytho o fewn ehangder bywyd; yn hytrach nid oes un peth yn bresennol ynddi na allai gael ei

¹⁰ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1977 (1807)), *The Phenomenology of Spirit*, cyfieithiad Saesneg gan A.V. Miller (Oxford: Oxford University Press), t. 109. Pwyslais yn y gwreiddiol. Cyfieithwyd y dyfyniad hwn a phob dyfyniad dilynol o eiddo Hegel i'r Gymraeg gan Lisa Sheppard.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid., t. 113.

¹³ Ibid.

ystyried fel ennyd difflannol, ei bod yn *fod-er-ei-fwyn-ei-hun* pur yn unig ... Yn yr un ffordd ... mae'n rhaid i'r naill chwennych marwolaeth y llall am nad oes ganddo fwy o feddwl o'r arall nag ohono'i hun; mae ei fodolaeth hanfodol yn bresennol iddo ar ffurf 'arall', mae y tu allan iddo a rhaid iddo gael gwared ar ei hunanallanoldeb.¹⁴

Pen draw'r frwydr yw bod un o'r ddau unigolyn yn ildio. Dyma'r caethwas, 'ymwybyddiaeth ddibynnol a'i natur hanfodol yw byw a bod dros fod arall' – hynny ydy, mae'n bodoli er mwyn gwasanaethu ei Feistr.¹⁵ Y Meistr yw'r unigolyn a wrthododd ildio: 'yr ymwybyddiaeth annibynnol a'i natur hanfodol yw bod er ei mwyn ei hun'.¹⁶ Mae wedi disodli'r 'arall' a chadarnhau sicrwydd ei hunaniaeth ei hun, yn ogystal â dangos bod yr 'arall', y Caethwas, yn ddibynnol arno ef am ei hunaniaeth. Ond nid yw pethau mor syml â hynny. Er mwyn iddo fod yn Feistr, mae'n rhaid iddo gael rhywbeth i'w feistroli, sef y Caethwas. Mae'r Meistr felly'n ddibynnol ar y Caethwas, ac ar allu'r Caethwas i'w gydnabod ef fel ei Feistr, am ei hunaniaeth ef hefyd. Ni all y Meistr:

fod yn arglwydd ar fod y peth a chyflawni ei nacâd absoliwt. Yma, felly, mae ennyd o gydnabyddiaeth yn bresennol, sef bod yr ymwybyddiaeth arall yn gosod i'r naill ochr ei bodolaeth-er-ei-mwyn-ei-hun, a thrwy wneud hynny, gwna'r hyn y mae'r cyntaf yn ei wneud iddi hi ... mae'r gwrthrych y mae'r arglwydd wedi cyflawni ei arglwyddiaeth drwyddo wedi ymddangos fel rhywbeth eithaf gwahanol i ymwybyddiaeth annibynnol. Nid ymwybyddiaeth annibynnol sy'n wynebu'r arglwydd mewn gwirionedd yn awr ond un ddibynnol ... O ganlyniad, gwirionedd yr ymwybyddiaeth annibynnol yw ymwybyddiaeth gwasaid y caethwas.¹⁷

Ymddengys y berthynas ddilechdidol rhwng y ddau eto, felly. Mae'r arall yn parhau i gyfrannu at ddiffiniad o hunaniaeth yr 'hunan'. Yn ogystal â hynny, mae'r 'arall' yn cynrychioli bygythiad i awdurdod yr 'hunan' a sicrwydd ei hunaniaeth.

Yr arall, grwpiau ymylol a sefyllfa Cymru

Yn y berthynas ddilechdidol mae Hegel yn ei holrhain, gall y Meistr a'r Caethwas gynrychioli'r frwydr rhwng dau berson, neu ddau grŵp hyd yn oed. Mae sawl un wedi defnyddio'r berthynas hon er mwyn dangos sut y mae grwpiau ymylol wedi cael eu portreadu fel yr arall. Ym maes astudiaethau rhywedd a ffeminyddiaeth, er enghraifft, mae Simone de Beauvoir, yn ei chyfrol arloesol *The Second Sex* (*Le Deuxième Sexe*, 1949), yn dangos sut y sefydlwyd menywod fel yr arall yn ôl safonau a thelerau cymdeithas patriarchaidd. 'Mae dynoliaeth yn wrywaidd,' meddai, 'ac mae dyn yn diffinio menyw nid ynddi ei hun ond mewn perthynas ag ef; ni feddylir amdani fel bod annibynnol ... Caiff ei diffinio a'i gwahaniaethu drwy gyfeirio at ddyd ac ni ddiffinnir ef drwy gyfeirio ati hi; mae hi'n atodiad, mae hi'n anhanfodol yn hytrach na hanfodol. Ef yw'r Goddrych, ef yw'r Absoliwt – hi yw'r Arall.'¹⁸ Mae damcaniaethwyr

¹⁴ Ibid., t. 114. Pwyslais yn y gwreiddiol.

¹⁵ Ibid., t. 115.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid., ff. 116–17.

¹⁸ de Beauvoir, *The Second Sex*, t. 16. Cyfieithwyd y dyfyniad hwn a phob dyfyniad dilynol o eiddo de Beauvoir i'r Gymraeg gan Lisa Sheppard.

diwylliannol eraill megis Frantz Fanon, seiciatrydd o Martinique a phrif ladmerydd Rhyfel Annibyniaeth Algeria, Edward Said (1953–2003), sylfaenydd astudiaethau ôl-drefedigaethol, a Homi Bhabha (1949–), beirniad ôl-drefedigaethol ac ôl-strwythurol, hefyd wedi cymhwyso diffiniadau o'r arall i sefyllfaoedd ymerodrol a threfedigaethol.¹⁹

Mae dadansoddiadau llenyddol yr erthygl hon yn canolbwyntio ar waith Fanon a Bhabha er mwyn cynnig darlleniad o arallded mewn ffuglen Gymreig gyfoes. Mae Fanon yn rhoi llawer o sylw i iaith a'i rôl wrth ddiffinio'r arall yn y cyd-destun ôl-drefedigaethol, ac yn hynny o beth gall ei waith fod yn berthnasol iawn i sefyllfa ieithyddol Cymru a'r berthynas rhwng y Gymraeg a'r Saesneg. Mae'r berthynas hon yn ganolog i'r ddadl ynglŷn ag amlddiwylliannaeth yng Nghymru hefyd, ac yn cael ei harchwilio dro ar ôl tro mewn ffuglen gyfoes, gan gynnwys yr enghreifftiau a drafodir yn rhan nesaf yr erthygl hon. Tra canolbwyntia Fanon ar effaith negyddol arallded ar hunaniaeth yr unigolyn sydd wedi'i drefedigaethu (fel yr archwilir yn fanylach yn y man), gwêl Bhabha fod ganddo botensial i wyrddroi a thanseilio grym y trefedigaethwr. Yn hytrach nag arddel pegynau deuol rhwng yr hunan a'r arall neu'r trefedigaethwr a'r un sydd wedi ei drefedigaethu, mae'n ein hannog i archwilio'r hyn a elwir ganddo yn 'Drydydd Gofod', gofod rhwng y ddau begwn lle y gall hunaniaethau hybrid fodoli.²⁰ Mae i'r gofod hwn oblygiadau i'n dealltwriaeth o arallded gan ei fod yn herio'r broses o ddiffinio'r 'hunan' yn erbyn yr 'arall'. Ys dywed Bhabha, 'by exploring this Third Space, we may elude the politics of polarity and emerge as the others of ourselves'.²¹

Gwaith enwocaf Fanon yw ei archwiliad i gyflwr arallded trefedigaethol, *Black Skin, White Masks* (*Peau Noire, Masques Blancs*, 1952). Wrth drafod sut y mae'r dyn du yn 'arall' i'r dyn gwyn, honna Fanon ei fod yn siarad ar ran 'pob dyn a drefedigaethwyd', ond esbonia ei ddadleuon trwy gyfeirio'n benodol at brofiad pobl ddu Ynysoedd y Caribî a drefedigaethwyd gan Ffrainc.²² I Fanon, mae iaith yn bwysig i'r broses o aralliad sy'n digwydd rhwng y dyn gwyn a'r dyn du, gan fod iaith yn gwneud rhywun yn gyflawn: 'Rhaid i mi ddechrau drwy gyfeirio at (iaith), a ddylai roi i ni un o'r elfennau yn nealltwriaeth y dyn croendwyll o ddimensiwn yr arall. Oherwydd fe ddeallir bod siarad yn golygu bodoli'n llwyr er mwyn yr arall.'²³ Dadleua hefyd fod siarad iaith yn cryfhau statws y diwylliant y mae'r iaith honno'n ei gynrychioli: 'golyga, uwchlaw popeth, fabwysiadu diwylliant, ysgwyddo baich gwareiddiad'.²⁴ Ond, yn ôl Fanon, yn achos pobl ddu'r Caribî Ffrengig, yr iaith y mae'n rhaid iddynt ei siarad er mwyn sicrhau cyflawnder yw'r iaith Ffrangeg. Maent eisoes yn siarad Ffrangeg; *patois*, math o Ffrangeg, yw eu hiaith, ond mae'n rhaid iddynt feistrolï'r iaith safonol er mwyn bod

¹⁹ Yn ychwanegol at *Black Skin, White Masks*, trafoda Fanon arallded a threfedigaethedd yn Fanon, Frantz (1963 (1961)), *The Wretched of the Earth*, cyfieithiad Saesneg gan Constance Farrington (New York: Grove Weidenfeld). Yn ogystal ag *Orientalism*, ceir trafodaethau pellach gan Said ar bynciau tebyg yn Said, Edward W. (1993), *Culture and Imperialism* (London: Chatto and Windus). Mae Bhabha yn ymdrin â'r syniadau hyn yn fwyaf trylwyr yn Bhabha, Homi K. (1994), *The Location of Culture* (London/New York: Routledge).

²⁰ Bhabha, *The Location of Culture*, t. 37.

²¹ Ibid., t. 39.

²² Fanon, *Black Skin, White Masks*, t. 9. Cyfieithwyd y dyfyniad hwn a phob dyfyniad dilynol o eiddo Fanon i'r Gymraeg gan Lisa Sheppard.

²³ Ibid. Pwyslais yn y gwreiddiol.

²⁴ Ibid.

yn gyflawn. Trwy ymdrechu i ddysgu Ffrangeg safonol, cefnogant y diwylliant Ffrengig ymerodrol neu swyddogol. Fel y gwêl de Beauvoir fod y fenyw yn cael ei diffinio drwy gyfeirio at y dyn, esbonia Fanon sut y mae arddel diwylliant ac iaith swyddogol Ffrainc yn peri i'r iaith honno a'r diwylliant hwnnw, sydd wrth gwrs yn eu hanfod yn perthyn i'r gymuned wyn, ymddangos fel y ffon fesur y caiff ieithoedd a diwylliannau sydd wedi eu trefedigaethu eu cymharu â hi. Fe esbonia y bydd pobl ddu Ynysoedd Ffrengig y Caribî 'yn ymddangos yn gymesur wyn – hynny yw daw'n agosach at fod yn fod dynol go iawn – mewn perthynas uniongyrchol â'i feistrolaeth o'r iaith Ffrangeg'.²⁵ Yn ôl Fanon, i bobl ddu'r Caribî Ffrengig ac i'r diwylliant Ffrengig ymerodrol mae bod yn wyn eich croen yn gyfystyr â bod yn gyflawn. Mae cyfeiriadaeth Fanon yma at 'mastery' yn cysylltu perthynas y dyn gwyn a'r dyn du â pherthynas y meistr a'r caethwas yng ngwaith Hegel ac yn awgrymu bod y bobl ddu, drwy ddysgu Ffrangeg, yn ceisio ennill meistrolaeth dros eu hunaniaeth eu hunain – hynny yw, maent yn ceisio bod yn fodau cyflawn. Trwy ddysgu'r iaith dônt i ddealltwriaeth fwy cyflawn o'r diwylliant gwyn, Ffrengig, ymerodrol, ac felly ymddangosant yn fwy 'gwyn' eu hunain.

Er bod trafodaeth Fanon ar iaith yn y cyd-destun trefedigaethol yn ymddangos yn berthnasol i sefyllfa ieithyddol Cymru, nid yw cymhwysu'i ddamcaniaethau ef a damcaniaethau ôl-drefedigaethol eraill i'r cyd-destun Cymreig heb ei drafferthion. Mae rhai damcaniaethwyr ôl-drefedigaethol yn ystyried cyffelybu profiadau'r naill gymdeithas drefedigaethol â'r llall yn broblematic, os nad yn gamarweiniol, ac yn arbennig yn achos gwlad fel Cymru, mae'n debyg; er y gellir dadlau mai Cymru oedd trefedigaeth gyntaf Lloegr, mae'n rhaid cydnabod y bu i'r Cymry hefyd gyfrannu mewn sawl ffordd at ymgyrchoedd ymerodrol Prydain ar draws y byd. Awgryma'r beirniaid llenyddol Bill Ashcroft, Gareth Griffiths a Helen Tiffin, er enghraifft, fod '*(the) complicity of Wales, Scotland and Ireland in the British imperial enterprise makes it difficult for colonized peoples outside Britain to accept their identity as post-colonial*'.²⁶ Er hynny, gall dehongliadau ôl-drefedigaethol o wledydd fel Cymru sy'n gochel rhag cyffredinol ysgubol neu gymariaethau gorsymfod yn fuddiol. Fel y dadleua Kirsti Bohata, yn hytrach na honni bod gwlad neu ddiwylliant penodol naill ai'n gweithredu mewn dull gormesol neu yn ei ddiodef, gall darlenniadau ôl-drefedigaethol mwy soffistigedig gyfuno sawl safbwynt goddrychol.²⁷ Mae hyn yn caniatáu dehongli gwledydd, megis Cymru, a chanddynt berthynas gymhleth â threfedigaethedd ac imperialaeth yn ôl damcaniaethau ôl-drefedigaethol, yn ogystal ag addasu neu ddatblygu'r damcaniaethau hyn ar sail y profiad Cymreig.

I'r perwyl hwn, gallwn grybwyll fod tebygrwydd rhwng y berthynas a wêl Fanon rhwng iaith ac aralledd yng nghyd-destun y Caribî Ffrengig a'r berthynas rhwng yr iaith Gymraeg a Chymreictod yng nghyd-destun y Gymru amlieithog, amlddiwylliannol gyfoes. Mae'r trafodaethau ynglŷn ag amlddiwylliannaeth yng Nghymru yn rhoi llawer o sylw i rôl y Gymraeg wrth ddiffinio hunaniaeth Gymreig yr unigolyn. Mae'r cymdeithasegydd a'r awdur Charlotte Williams yn feirniadol o'r modd y caiff Cymreictod yr unigolyn ei fesur, yn ei barn hi, yn ôl ei allu i siarad Gymraeg. Dadleua:

²⁵ Ibid.

²⁶ Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth, a Tiffin, Helen (2002 (1989)), *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*, (London/New York), tt. 31–2.

²⁷ Bohata, *Postcolonialism Revisited*, t. 4.

the Welsh language holds a central place as a touchstone of Welsh identity. Even if the (2001) Census tells us that just 20% of our nation speak/read/write the language, its place in the National imagining as the most authentic marker of Welsh identity is unchallenged. In turn this produces the 'not-identities' of Wales as inevitably the lack of language skills is felt to compromise some people's claim to Welshness. Along with many others, the majority of ethnic minority individuals would find any definition of Welshness based on language somewhat exclusive.²⁸

Er gwaetha'r gwahaniaethau daearyddol a gwleidyddol rhwng y sefyllfaoedd a ddisgrifir gan Frantz Fanon a Charlotte Williams, mae'r tebygrwydd rhwng rôl y Ffrangeg yn y Caribî a'r rôl y mae Williams yn honni sydd gan y Gymraeg yng Nghymru. Yn ôl y drefn ieithyddol a ddisgrifia Williams, siaradwyr Cymraeg a all fod yn sicr, chwedl Hegel, o'u Cymreictod – maent yn 'proper Welsh'.²⁹ Mae'r rheini nad ydynt yn medru'r iaith yn berchen ar 'not-identities', sy'n cyfateb i ddisgrifiad Hegel o 'ddiddymdra yr arall'.³⁰ Gan fenthg patrwm Fanon, yn y Gymru a ddisgrifia Williams mae Cymreictod yr unigolyn yn cynyddu mewn perthynas uniongyrchol â'i feistrolaeth o'r Gymraeg.

Ond, wrth gwrs, mae sefyllfaoedd yr iaith Ffrangeg a'r Gymraeg yn bur wahanol. Yn y gymdeithas a ddisgrifia Fanon, iaith drefedigaethol yw'r Ffrangeg, tra mae'r Gymraeg yn iaith leiafrifol sy'n rhannu tiriogaeth â'r iaith Saesneg (yn ogystal ag ieithoedd eraill), iaith a gyflwynwyd i Gymru'n wreiddiol fel iaith drefedigaethol, ac un sydd erbyn heddiw yn iaith fyd-eang. Er bod Charlotte Williams yn nodi mai 20% o boblogaeth Cymru yn unig sy'n gallu siarad Cymraeg (ffigwr sydd wedi lleihau erbyn heddiw, yn ôl Cyfrifiad 2011), nid yw'n ystyried yn feiriadol pa effaith y mae hyn yn ei gael ar berthynas y Gymraeg a'r Saesneg yng Nghymru, a sut yr effeithia hyn ar rym gwahanol gymunedau ieithyddol oddi mewn i'r genedl.³¹ Mae'r beirniad diwylliannol a llenyddol Simon Brooks wedi mynd i'r afael â'r mater hwn, gan ddangos mai'r Saesneg yw'r iaith fwyaf pwerus yng Nghymru. Trafoda hefyd y modd y mae polisiâu ynglŷn â dwyieithrwydd yng Nghymru, sydd i fod i sicrhau statws cyfwerth i'r ddwy iaith, mewn gwirionedd yn tansellio'r iaith leiafrifol, hyd yn oed yn ei chadarnleoedd yn y gogledd a'r gorllewin. Mewn ysgrif ddiweddar ar y pwnc hwn noda nad 'cyflwr ieithyddol niwtral yw dwyieithrwydd yng Nghymru ... ond ffordd o ymestyn gafael diwylliannol y mwyafrif Saesneg. Mae'n ffenomen sy'n dilynu hawl y Saesneg i'w lordio hi ar bob dim. (Mae'n) golygu dwyn y Saesneg i beuoedd Cymraeg gan dansellio awtonomi'r gymdeithas leiafrifol, a'i gwneud yn haws i'w llyncu gan y mwyafrif.'³² Mae cyfeiriadaeth Brooks at y ffordd y mae'r Saesneg yn ei 'lordio' hi, ac at ddiffyg annibyniaeth y gymuned Gymraeg, yn galw i gof waith Hegel a'r berthynas rhwng y Meistr a'r Caethwas.³³

²⁸ Williams, 'Can We Live Together?', 223.

²⁹ Ibid., 221.

³⁰ Hegel, *The Phenomenology of Spirit*, t. 109.

³¹ Gweler Swyddfa Ystadegau Gwladol (2012), 'Cyfrifiad 2011: Ystadegau Allweddol ar gyfer Cymru, Mawrth 2011', t. 14, http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_291480.pdf (Cyrchwyd: 8 Medi 2014).

³² Brooks, Simon (2013), 'Dwyieithrwydd' yn Brooks, Simon a Roberts, Richard Glyn (goln), *Pa Beth yr Aethoch Allan i'w Achub?: Ysgrifau i Gynorthwyo'r Gwrthsafiad yn erbyn Dadfeiliad y Gymru Gymraeg* (Llanrwst: Gwasg Carreg Gwalch), tt. 102–25 (t. 105).

³³ Gweler Hegel, *The Phenomenology of Spirit*, tt. 114–15.

Tra mae barn Charlotte Williams am y berthynas rhwng medrusrwydd yn y Gymraeg a Chymreictod yn ymdebygu i'r hyn a ddywed Fanon am statws y Ffrangeg yn y Caribî Ffrengig, mae astudiaeth Brooks o'r berthynas rhwng y Gymraeg a'r Saesneg yng Nghymru yn ymdebygu i ddadansoddiad yr awdur o Kenya Ngũgĩ wa Thiong'o (1938–) o rôl yr iaith Saesneg yn ei wlad, sy'n iaith drefedigaethol yno fel yng Nghymru. Yn debyg i'r hyn a ddisgrifia Brooks o safbwynt y Gymraeg, yn *Decolonising the Mind* (1986) gwêl Ngũgĩ nad yw ieithoedd brodorol Kenya na gwledydd eraill Affrica yn cael bodoli er eu mwyn eu hunain fel y caiff ieithoedd trefedigaethol Affrica, gan gynnwys y Saesneg, y Ffrangeg a'r Bortiwgaleg. Yn ogystal â thrafod iaith yn y system addysg, mae'n ymdrin ag iaith llenyddiaeth hefyd. Noda sut yr arferai awduron Affricanaidd ddyfeisio ffyrdd o dynnu ar eu hieithoedd brodorol er mwyn cyfoethogi'r hyn yr oeddent yn ei ysgrifennu yn yr ieithoedd trefedigaethol gan ddatgan *'the only question that preoccupied us was how best to make the borrowed tongues (h.y. yr ieithoedd trefedigaethol) carry the weight of our African experience ... making them "prey" on African proverbs ... our mission of enriching foreign languages by injecting Senghorian "black blood" into their rusty joints.'*³⁴

Tybia fod rhai awduron yn defnyddio'r ieithoedd brodorol er mwyn ychwanegu naws 'Affricanaidd' ddilys i'w defnydd o'r ieithoedd trefedigaethol yn eu gwaith, ond gwêl nad oes neb yn ystyried sut y gellid cyfoethogi'r ieithoedd brodorol a helaethu eu defnydd a'u perthnasedd hwythau:

We never asked ourselves: how can we enrich our languages? How can we 'prey' on the rich humanist and democratic heritage in the struggles of other peoples in other times and other places to enrich our own? Why not have Balzac, Tolstoy, Sholokov, Brecht, Lu Hsun, Pablo Neruda, H. C. Anderson, Kim Chi Ha, Marx, Lenin, Albert Einstein, Galileo, Aeschylus, Aristotle and Plato in African languages? And why not create literary monuments in our own languages?³⁵

Beirniada Ngũgĩ system addysg Kenya hefyd, gan nodi, *'English became more than a language: it was the language, and all the others had to bow before it in deference'*.³⁶ Yn y cyd-destun Cymreig, try Brooks hefyd at y system addysg yng Nghymru er mwyn cynnig enghraifft o'r modd y mae dwyieithrwydd yn gweithio o blaid cryfhau grym y Saesneg ac yn lleihau statws y Gymraeg yno. Dyma drefn:

sy'n gwneud dysgu Saesneg i safon iaith gyntaf yn fater o raid i Gymry mamiaith, ond sy'n caniatáu i siaradwyr Saesneg ddysgu'r Gymraeg fel 'ail iaith' heb fagu rhuglder ynddi. Trwy hyn mae'r wladwriaeth yn cynnal *grym symbolaidd* y Saesneg trwy adael i unieithrwydd Saesneg gael ei atgynhyrchu o genhedlaeth i genhedlaeth er mynnu dileu unieithrwydd Cymraeg.³⁷

Yn ôl y drefn hon felly, yn debyg i'r hyn a ddisgrifir gan Ngũgĩ yn Kenya, Saesneg yw'r brif iaith, yr iaith y mae'n rhaid i bawb fod yn rhugl ynddi, ond nid yw rhuglder yn y Gymraeg

³⁴ Ngũgĩ, *Decolonising the Mind*, t. 7.

³⁵ *Ibid.*, t. 8.

³⁶ *Ibid.* Pwyslais yn y gwreiddiol.

³⁷ Brooks, 'Dwyieithrwydd', tt. 117–18.

yn angenrheidiol. Gan fenthyg termau de Beauvoir, mae'r Saesneg yn 'hanfodol' tra bo'r Gymraeg yn 'anhanfodol'. Gall siaradwyr Saesneg fyw yng Nghymru a pharhau i fod yn uniaith Saesneg, os dymunant. A benthg geiriau Hegel, mae statws y Saesneg yn y drefn hon yn enghraifft o 'fod-er-ei-fwyn-ei-hun'. Gan fod yn rhaid i siaradwyr Cymraeg ddysgu a defnyddio'r Saesneg oddi mewn i'w gwlad eu hunain, ymddengys nad oes gan y Gymraeg hawl i fodoli yn annibynnol. Felly caiff aralldd y Gymraeg ei gadarnhau.

Er bod tebygrwydd i'w weld, felly, rhwng y sefyllfa a ddisgrifir gan Ngũgĩ yn Kenya a'r hyn a ddisgrifia Brooks yn y cyd-destun Cymreig, dylid gochel rhag ystyried eu bod yn hollol gyfatebol mewn modd syml. Nododd Ngũgĩ, er enghraifft, yn *Decolonising the Mind* ac mewn testunau eraill ei fod am hyrwyddo llenyddia yn ieithoedd brodorol Affrica oherwydd mai'r rheini oedd yr ieithoedd a ddeallir gan drwch y boblogaeth, y mwyafrif helaeth o'r bobl gyffredin.³⁸ Fel y noda Kirsti Bohata, pe cymhwysid y syniad hwn i Gymru, yna byddai'n golygu annog llenyddia yn Saesneg yn hytrach na'r Gymraeg, gan mai honno yw'r iaith a siaredid gan y mwyafrif, er y cyfeddyf hithau y byddai'r gwrthwyneb yn wir pe'i cymhwysid i Gymru'r bedwaredd ganrif ar bymtheg, er enghraifft.³⁹ Wrth ddadansoddi aralldd ieithyddol, felly, rhaid ystyried sefyllfaoedd penodol yr ieithoedd dan sylw, a pherthynas yr ieithoedd hynny â'i gilydd, a dyna a wneir yng ngweddill yr erthygl hon wrth dehongli ac aildddehongli'r aralldd ieithyddol sydd i'w ganfod yn y nofelau dan sylw.

Athronyddu wrth y bar

Gan dynnu ar waith Hegel a Fanon (a de Beauvoir a Ngũgĩ mewn manau), mae modd dadansoddi'r berthynas rhwng dwy brif iaith Cymru gan ddefnyddio damcaniaethau ynglŷn ag aralldd. Ond beth sy'n ddi-ddorol yw bod gwahanol feirniaid neu sylwebyddion yn ystyried bod gwahanol grwpiau ieithyddol yn cynrychioli aralldd yn y cyd-destun Cymreig: yn ôl Charlotte Williams, y di-Gymraeg, y mwyafrif Saesneg eu hiaith yw'r arall, tra mae Simon Brooks yn dangos bod siaradwyr Cymraeg yn profi aralldd yn y Gymru ddwyieithog. Mae'r ddeuoliaeth neu'r dicotomi hwn yn bwnc y mae nifer o awduron Cymreig cyfoes yn ei archwilio yn eu ffuglen. Ac ym mha lleoliad y mae cymeriadau'r nofelau hyn yn dewis trafod eu hargyfyngau hunaniaeth, ynghyd ag argyfwng ieithyddol eu gwlad? Yn y dafarn, wrth gwrs.⁴⁰ Bydd y drafodaeth ddilynol yn ystyried sut y mae awduron cyfoes yn portreadu'r dafarn Gymreig fel lleoliad tensiynau ieithyddol, a hoffwn fanylu ar enghraifft neu ddwy gan ystyried sut y mae modd dadansoddi'r berthynas yn nhermau aralldd fel y caiff ei ddiffinio gan y damcaniaethwyr a drafodwyd eisoes.

Yn ôl un stori benodol, mae'r dafarn Gymreig yn fan sy'n ymgorffori'r tyndra rhwng yr ieithoedd Cymraeg a Saesneg; mae sawl un yn honni bod yfwr yn y dafarn Gymreig

³⁸ Gweler, er enghraifft, Ngũgĩ wa Thiong'o (1981), 'Return to the Roots' yn *Writers in Politics* (London: Heineman), tt. 53–65.

³⁹ Bohata, *Postcolonialism Revisited*, tt. 114–15.

⁴⁰ Fel y mae'n digwydd, mae athroniaeth dafarn yn ennill ei phlwyf yn y Deyrnas Unedig, gyda thafarndai ar hyd a lled y wlad yn cynnal nosweithiau athronyddol. Gweler, er enghraifft, 'Philosophy in Pubs', sy'n rhestru dros gant o dafarndai lle y cynhelir gweithdai athroniaeth yn rheolaidd (<http://www.philosophyinpubs.co.uk/page/view/home> (Cyrchwyd: 8 Medi 2014)).

yn siarad Saesneg ymysg ei gilydd ond yn troi at y Gymraeg yr eiliad y daw ymwelwyr o Loegr i mewn, a hynny er mwyn eithrio'r dieithriaid di-Gymraeg hyn. Trosglwyddir yr hanesyn hwn ar lafar gwlad a gellir dod o hyd i fersiynau ohono yng nghyhoeddiadau'r wasg a'r cyfryngau poblogaidd. Nododd un o golofnwyr *The Daily Mail* yn 2001, wrth ysgrifennu adolygiad o'r Eisteddfod Genedlaethol:

my enthusiasm for Welsh culture will not stop me from ... insisting that, whenever I walk into a Welsh pub, the locals all suddenly start speaking Welsh on purpose. It's true. They're not talking in Welsh because it's their language, they're doing it simply to annoy me, and I know that for a fact.

You see, before I enter a Welsh pub, I always travel in my astral body into the saloon bar first, and do you know what? They're invariably standing around discussing the content of last night's EastEnders. In English.⁴¹

Yn 2012, wrth drafod ei brofiad o symud i Sir Fynwy i fyw, geilw golygydd cylchgrawn *Countryfile*, Fergus Collins, y myth hwn i gof eto: '*(S)o many people have told me the story of walking into a Welsh pub and the locals, who were speaking English, suddenly speaking Welsh ... I've been to dozens of Welsh pubs and never experienced this. I've been to many where I've been the only English speaker, however.*'⁴² Er i Collins, yn wahanol i adolygydd *The Daily Mail*, wadu dilysrwydd yr ystrydeb hon, nid yw'n ymwrthod rhag pwysleisio sut y gall y siaradwr Saesneg deimlo'i fod wedi'i eithrio yn y dafarn Gymreig.

Mae'r erthygl hon yn canolbwyntio ar bortreadau ffuglennol o'r Gymru gyfoes, ond ceir enghraifft o olygfa tafarn mewn nofel ddiweddar sydd wedi'i gosod yng Nghymru Oes Fictoria sy'n archwilio'r myth hwn a'i densiynau cysylltiedig. Golygfa agoriadol *Pantglas* gan Mihangel Morgan (2011) yw honno, ac ynddi mae'r Sais Mr Smith yn dychwelyd i'w lety yn y dafarn ar ôl treulio'r diwrnod yn llunio arolwg o addasrwydd yr ardal ar gyfer adeiladu argae yno. Ymhlith yfwyr uniaith Gymraeg y dafarn, teimla'n 'annifyr' a drwgdybia'r bobl leol oherwydd eu defnydd o'u mamiaith:⁴³

gwyddai Smith wrth y ffordd nad oedden nhw'n edrych arno nac yn tafu'r un cipolwg i'w gyfeiriad eu bod ill tri yn siarad amdano. Gallai Smith ddweud wrth siâp eu cefnau a'u hysgwyddau mai efe a dim arall dan yr haul oedd testun eu trafodaeth ddwys, gynllwyngar ... Synhwyr'ai'i fod dan fygythiad yma.⁴⁴

Ond, fel y byddai rhywun sy'n gyfarwydd ag arddull chwareus yr awdur yn ei ddisgwyl, try Morgan y myth ar ei ben – yn hytrach na'u bod wedi troi at y Gymraeg er mwyn eithrio'r Sais yma, mae'r yfwyr, erbyn diwedd y dudalen, yn troi i siarad Saesneg â Mr Smith gan ddatgan eu diddordeb yn ei waith.⁴⁵

⁴¹ Dienw (2001), 'The great Welsh divide', *The Daily Mail*, 7 Awst, <http://www.dailymail.co.uk/tvshowbiz/article-65045/The-great-Welsh-divide.html> (Cyrchwyd: 25 Mai 2015).

⁴² Collins, Fergus. (2012), 'Moving to the Countryside: Part 8: Wales versus England', *www.Countryfile.com*, 2 Hydref, <http://www.countryfile.com/blog-post/moving-countryside-part-8-wales-versus-england> (Cyrchwyd: 25 Mai 2015).

⁴³ Morgan, Mihangel (2011), *Pantglas* (Tal-y-bont: Y Lolfa), t. 10.

⁴⁴ Ibid, ff. 9–10.

⁴⁵ Ibid., t. 10.

Mae beirniaid megis Dylan Foster Evans yn awgrymu mai enghraifft o ystrydeb drefedigaethol yw'r myth am y dafarn Gymreig. Wrth nodi'r tensiynau ethnig ac ieithyddol rhwng y Cymry a'r Saeson, a'r Gymraeg a'r Saesneg, sydd y tu ôl i'r myth am y dafarn lle mae'r Cymry'n troi i siarad Cymraeg pan ddaw Sais i mewn, dengys Foster Evans sut y mae'r myth yn diraddio'r Cymry, yn gwneud iddynt ymddangos fel yr 'arall':

mae'r ystrydeb hon yn gwneud i'r Cymry ymddangos yn hynod ddieithr a pheryglus ... Maent yn (siarad Cymraeg) er mwyn herio'r Saesneg a'r Saeson, ac er mwyn hynny'n unig.⁴⁶

Dyma, fe ymddengys, sy'n digwydd i Mr Smith yn nofel Mihangel Morgan, ac o ganlyniad mae ef yn teimlo'n ansicr ac yn profi aralledd – mae'r siaradwyr Cymraeg yn cynrychioli bygythiad iddo. Ar yr un pryd, mae'r myth am y dafarn yn ceisio bychanu'r Cymry a'u hiaith er mwyn lleihau'r bygythiad y maent yn ei gynrychioli i'r Saeson. Esbonia Foster Evans y ddeuliaeth hon: 'Nid (yw'r Gymraeg yn) iaith sy'n cael ei defnyddio "go iawn", ac felly mae'n gwneud y Cymry yn llai "gwahanol" ac yn lleihau'r pellter rhyngddynt a'u cymdogion mwy pwerus'.⁴⁷

Ond awgryma Foster Evans hefyd sut y gall siaradwyr Cymraeg '(f)eddiannu' ystrydebau o'r fath er mwyn 'creu jôc ar draul y grŵp a'i dyfeisiodd' neu wneud i 'rym yr ystrydeb ... (!)ifo mewn cyfeiriad croes' drwy ei hailddechongli.⁴⁸ Dyma a wna Mihangel Morgan yn *Pantglas*, a dyma a wneir mewn nifer o nofelau Cymreig cyfoes sy'n addasu'r ystrydeb hon er mwyn archwilio'r tensiynau rhwng siaradwyr Cymraeg a Saesneg y Gymru sydd ohoni heddiw. Nid er mwyn chwerthin am ben un grŵp penodol y gwnânt hynny, ond er mwyn dangos bod angen cymodi rhwng gwahanol grwpiau a chreu cenedl fwy cynhwysol. Yn y tafarndai ffuglennol hyn, mae Cymry Saesneg eu hiaith neu ymwelwyr o dramor yn cymryd lle'r Saeson, ac mae'r golygfeydd yn sensitif i'r modd y caiff y ddau grŵp eu hystyried fel yr arall yn ôl disgwrs ieithyddol a diwylliannol y Gymru gyfoes, yn ddibynnol ar ba safbwynt goddrychol a ddefnyddir. Yn hynny o beth, mae'r golygfeydd yn adleisio damcaniaethau Hegel, de Beauvoir, a Fanon ynglŷn ag aralledd, yn ogystal â pherfformio, hynny yw adlewyrchu yn fwriadol, dadleuon ynglŷn ag iaith a pherthyn yng Nghymru, fel y rhai sy'n bresennol yng ngwaith Charlotte Williams a Simon Brooks.

Un enghraifft yw *Y Tiwniwr Piano*, nofel Catrin Dafydd a gyhoeddwyd yn 2009. Ymhlith golygfeydd tafarn amrywiol y nofel, mae un episod lle y mae Efan, y tiwniwr piano eponymaidd a'i ddau ffrind, y Cymry Cymraeg Pont a Jiv, yn mynd i yfed yn 'Ystafell Gymraeg' eu tafarn leol.⁴⁹ Mae presenoldeb yr ystafell Gymraeg yma'n ategu'r aralledd ieithyddol sy'n perthyn i'r dafarn. Gall labelu'r ardal hon yn 'ystafell Gymraeg' eithrio'r rhai nad ydynt yn siarad Cymraeg rhag mynd i'r rhan honno o'r dafarn, fel sy'n digwydd yn nes ymlaen yn yr olygfa, pan ddaw'r cymeriad Jerry i mewn. Ar y llaw arall, mae modd gweld yr ystafell fel ardal fechan o'r dafarn sydd wedi'i neilltuo ar gyfer grŵp penodol nad yw'n perthyn yn llwyr. Mae'r ffaith bod ystafell Gymraeg yno o gwbl yn awgrymu mai oddi mewn i'r ystafell honno yn unig y caniateir siarad Cymraeg; ni all fodoli'n annibynnol tu hwnt i'r ystafell, ac nid yw'n iaith ddilys ar gyfer cyfathrebu yng ngweddill y dafarn.

⁴⁶ Foster Evans, ' "Bardd arallwlad": Dafydd ap Gwilym a Theori Ôl-Drefedigaethol', t. 49.

⁴⁷ Ibid., t. 49.

⁴⁸ Ibid., t. 50.

⁴⁹ Dafydd, Catrin (2009), *Y Tiwniwr Piano* (Llandysul: Gwasg Gomer), t. 41.

Mae'r ffaith bod yr ystafell hon wedi'i lleoli yng nghefn y dafarn yn ychwanegu at yr ymdeimlad hwn hefyd.⁵⁰

Gellid dadlau yr adleisir yma yr hyn a ddywed Simon Brooks am aralledd y Gymraeg yn nhrefn ieithyddol y Gymru honedig ddwyieithog. Nid yw ymgais y dafarn i gynnal dwyieithrwydd drwy greu ystafell Gymraeg yn golygu bod y ddwy iaith yn cael eu trin yn gyfartal. Mae nifer o awduron eraill yn pwysleisio'r gwahaniaeth yn statws yr ieithoedd drwy bortreadu rhai sefyllfaoedd penodol eraill. Yn *Un o Ble Wyt Ti?* (2011) gan Ioan Kidd, dilynwn Luis Arturo Richards o Batagonia ar ei daith i ymweld â Chymru am y tro cyntaf. Pan gyrhaedda Faes Awyr Caerdydd, mae cael ei siomi wrth weld bod 'pob un o'r arwyddion yn Saesneg', ond nid yw ei gyd-deithiwr, y Gymraes Siwan, yn synnu. Mae'n dweud '(c)roeso i Gymru,' yn goeglyd, gan ei bod wedi hen arfer â safle'r Gymraeg yn ei gwlad ei hun.⁵¹ Pan wêl arwydd Cymraeg o'r diwedd, noda fod 'y llythrennau Cymraeg o **dan** y Saesneg a bod angen sbectol i' gweld nhw!'⁵²

Gan adleisio'r hyn a ddywed Brooks am y ffaith nad oes rheidrwydd ar bobl i ddysgu'r Gymraeg yn rhugl, mae nofelau Saesneg Joe Dunthorne, sydd wedi'u lleoli yn Abertawe, yn cynnig rhai sylwadau cynnil ar ymdrechion aflwyddiannus eu cymeriadau i ddysgu'r Gymraeg. Yn *Wild Abandon* (2011), clywn hanes dau Sais, Don a Freya, wrth iddynt sefydlu comiwn ar Benrhyn Gŵyr. Er iddynt honni eu bod yn parchu diwylliannau bychain a meddwl bod '*the Anglophone destruction of Welsh culture (is) unforgivable*', maent yn rhoi'r gorau i ddysgu'r Gymraeg yn fuan iawn, heb allu defnyddio mwy nag '*a toddler's conversational Welsh*'.⁵³ Yn *Submarine* (2008), cawn fewnwelediad i wersi Cymraeg y prif gymeriad, Oliver. Mae dysgu'r iaith yn amlwg yn jôc iddo ef a'i ffrindiau gan eu bod yn poenydio'u hathro, Mr Llewellyn, i ddysgu iddynt eiriau sy'n gysylltiedig â rhyw, er iddo ef awgrymu iddynt nad oes geirfa berthnasol helaeth ar gael yn y Gymraeg.⁵⁴ Yn ogystal â'r ffaith bod y Gymraeg yn ymddangos yn israddol i'r Saesneg yn yr enghreifftiau hyn, awgrymir nad oes gan yr iaith Gymraeg yr awdurdod i fodoli'n annibynnol mewn rhai gofodau neu gyd-destunau, megis yn y dafarn neu wrth drafod rhyw, ac nid oes disgwyl i ymwelwyr â Chymru ddysgu'r Gymraeg, na hyd yn oed bod yn ymwybodol o'i bodolaeth.

Ond o droi yn ôl at *Y Tiwniwr Piano*, gallwn weld gwedd arall ar aralledd ieithyddol yn y dafarn. Er bod presenoldeb ystafell benodol lle y caniateir siarad Cymraeg yn cadarnhau aralledd y Gymraeg yn y cyd-destun hwn, mae'r enw 'yr ystafell Gymraeg' yn un diddorol, gan y gellir ei ddehongli mewn modd arall. Er bod yr iaith Gymraeg yn gwahaniaethu rhwng 'Cymraeg', sef enw'r iaith, a 'Cymreig', sef ansoddair sy'n disgrifio hunaniaeth genedlaethol, nid yw'r gair Saesneg '*Welsh*' yn caniatáu inni wahaniaethu yn yr un modd. Yn yr olygfa mae rhai cymeriadau'n siarad Cymraeg a rhai'n siarad Saesneg, ac o ganlyniad clywir y gair '*Welsh*' yn aml. Oherwydd amwysedd y gair '*Welsh*', a yw'n bosibl meddwl am y dafarn fel rhywle sy'n adlewyrchu'r hyn a ddywed Charlotte Williams am y Gymraeg fel '*the most authentic marker of Welsh identity*'?⁵⁵

⁵⁰ Dafydd, *Y Tiwniwr Piano*, t. 41.

⁵¹ Kidd, Ioan (2011), *Un o Ble Wyt Ti?* (Llandysul: Gwasg Gomer), t. 15.

⁵² Kidd, *Un o Ble Wyt Ti?*, t. 16. Pwyslais yn y gwreiddiol.

⁵³ Dunthorne, Joe (2011), *Wild Abandon* (London: Hamish Hamilton), ff. 75–6.

⁵⁴ Dunthorne, Joe (2011 (2008)), *Submarine*, argraffiad newydd (London: Penguin), t. 77.

⁵⁵ Williams, 'Can We Live Together?', 223.

A oes cyswllt rhwng Cymreictod a'r gallu i siarad Cymraeg yn y dafarn? Dyma yn sicr sy'n cael ei awgrymu gan un o ffrindiau di-Gymraeg Efan, Jerry. Mae Jerry yn dod i'r dafarn ac yn ymuno ag Efan a'i ffrindiau yn yr ystafell Gymraeg. Er iddo gael ei eni a'i fagu yng Nghaerdydd, mae Jerry'n cyfeirio at ffrindiau Efan fel '(y)our Welsh mates' – gallwn gymryd ei fod yn eu galw'n Welsh am eu bod yn medru'r Gymraeg, sgil nad yw ef ei hun yn meddu arno.⁵⁶ Yn debyg i ddamcaniaeth Fanon yngŷn â statws yr iaith Ffrangeg yn y Caribî Ffrengig ac i sylwadau Charlotte Williams am y berthynas honedig rhwng Cymreictod a'r gallu i siarad Cymraeg, mae'n bosibl dadlau bod Jerry'n dioddef aralredd oherwydd ei statws fel siaradwr uniaith Saesneg yn y Gymru ddwyieithog.

Mae'r syniad bod y rheini sy'n siarad y Gymraeg yn fwy Cymreig na'r rheini na fedrant yr iaith yn thema sy'n ymddangos mewn rhai nofelau cyfoes eraill hefyd, yn y Gymraeg a'r Saesneg fel ei gilydd. Yn *O Ran* (2008) gan Mererid Hopwood, er enghraifft, mae'r prif gymeriad, Angharad, a'r gyrrwr tacsï sy'n ei chludo o gwmpas Caerdydd yn sylweddoli iddynt fynychu ysgolion cyfagos pan oeddent yn blant; âi Angharad i ysgol Gymraeg, lle y gelwid hi a'i ffrindiau'n 'Welshies' gan ddisgyblion ysgol Saesneg y gyrrwr; gelwid y rheini'n 'Ingliës' gan y 'Welshies' hwythau.⁵⁷ Ceir enghraifft arall yn y stori fer 'Jigsaws' gan Rachel Trezise o'i chasgliad *Fresh Apples* (2005). Yma, mae Heidi, merch o'r Cymoedd, yn cwmpo mewn cariad â'i chymydog Paolo, sydd o dras Eidalaidd. Pan ddysga ambell air o Eidaleg ganddo – 'ti amo' – cyll ei thad ei dymer gan weiddi, 'Jesus, she can't speak Welsh yet!'⁵⁸ Gwrthoda i'w ferch weld Paolo, ac yn fuan wedyn trefna iddi briodi Marc, mab ei ffrind gorau, a mynna fod y briodas yn frith o symbolau o Gymru – priodi mewn capel Anghydfurfiol, canu'r dôn 'Cwm Rhondda', a chynnal y derbyniad mewn clwb rygbi – bron fel petai'n ceisio gwneud yn iawn am 'ddiffygion' ieithyddol ei ferch.⁵⁹

Ond er yr ymddengys fod siaradwyr Cymraeg yn freintiedig oherwydd eu bod yn meddu ar Gymreictod mwy dilys, defnyddir labeli fel 'Welsh' neu 'Welshy' yn sarhaus weithiau. Yn *O Ran* mae'n amlwg bod plant yr ysgol Saesneg yn galw 'Welshies' ar ddisgyblion yr ysgol Gymraeg er mwyn eu sarhau, a pharha'r gyrrwr tacsï i drafod yr iaith gan ddefnyddio geirfa negyddol; mae'n gofyn i Angharad yn ddrwgdybus, 'You sound awful Welsh you do ... You're nor one of them Welsh speakers?'⁶⁰ Yn ei nofel Saesneg, *Random Deaths and Custard* (2007), portreada Catrin Dafydd fywyd Sam, merch ifanc o'r Cymoedd sy'n dod o deulu Saesneg ei iaith ond a fynychodd ysgol Gymraeg. Mae Sam yn teimlo'i bod hi'n wahanol iawn i deuluoedd Cymraeg eu hiaith yr ardal. Yr ymadrodd y mae'n ei defnyddio'n aml i'w disgrifio yw 'Welshy-Welshy' neu 'Welshy Welshies', sy'n ddiddorol yn semantaidd.⁶¹ Wrth ddefnyddio'r gair 'Welshy' ddwywaith, rhy'r argraff fod y Cymry Cymraeg hyn yn ddwbl Gymreig, ddwywaith mor Gymreig â rhywun fel Sam, efallai, gan adleisio'r cyswllt rhwng medrusrwydd yn y Gymraeg a Chymreictod a drafodwyd eisoes. Ond mae yma awgrym hefyd fod y Cymry Cymraeg hyn yn ymddangos yn ormod o Gymry efallai, yn gwneud sioe o'u Cymreictod, yn tynnu

⁵⁶ Dafydd, *Y Tiwniwr Piano*, t. 41.

⁵⁷ Hopwood, Mererid. (2008), *O Ran* (Llandysul: Gwasg Gomer), t. 189.

⁵⁸ Trezise, Rachel (2006 (2005)), 'Jigsaws' yn *Fresh Apples*, argraffiad newydd (Cardigan: Parthian), tt. 147–57 (t. 149).

⁵⁹ Trezise, 'Jigsaws', tt. 150–1.

⁶⁰ Hopwood, *O Ran*, t. 189. Fy mhwyslais fy hun.

⁶¹ Dafydd, Catrin (2007), *Random Deaths and Custard* (Llandysul: Gwasg Gomer), t. 8.

syllw at eu Cymreictod. Maent yn amlygu'r ffaith eu bod yn wahanol ac yn ennyn dirmyg eu cymdogion o'r herwydd.

Yn yr un modd ag y mae ei nofel Saesneg yn dangos yr anfanteision sy'n wynebu siaradwyr Cymraeg a Saesneg fel ei gilydd, yn *Y Tiwniwr Piano* mae Catrin Dafydd yn llwyddo i wyrddroi'r ystrydeb am y dafarn Gymreig mewn ffordd sy'n parhau i bortreadu aralledd y ddwy garfan ieithyddol. Fel y crybwyllwyd eisoes, daw Jerry, ffrind Efan nad yw'n siarad Cymraeg, i'r ystafell Gymraeg. Mae Efan a Pont yn troi i'r Saesneg yn syth – y gwrthwyneb i'r myth am y dafarn Gymreig sy'n honni fod y Cymry yn troi i'r Gymraeg gyda dyfodiad y di-Gymraeg.⁶² Mae Jiv, ar y llaw arall, sy'n honni nad yw'n gallu siarad Saesneg, yn gwrthod newid ei iaith, ac yn hytrach na siarad Saesneg, mae'n eistedd yn dawel heb ddweud gair.⁶³ Gwna hyn i Jerry deimlo braidd yn lletchwith ac oherwydd hynny mae'n gadael yr ystafell Gymraeg.⁶⁴ O ganlyniad mae'r iaith Saesneg a'r siaradwr Saesneg yn ymddangos fel petaent yn cael eu heithrio o'r gornel fach Gymraeg hon. Mae hyn cael ei adleisio gan deimladau Efan am y sefyllfa: mae'n grac gyda Jiv am roi Jerry yn y fath sefyllfa, ac yn dweud yn ddig bod Jiv wedi gwneud hyn sawl 'tro o'r blaen', a'i fod yn 'gwrthod dweud gair wrth unrhyw ffrindiau di-Gymraeg oedd (gan Efan)'.⁶⁵

Ond mae modd dehongli distawrwydd Jiv mewn ffordd amgen, a hynny drwy ei gymhwyso i theorïau ôl-drefedigaethol. Mae'r beirniaid Bill Ashcroft, Gareth Griffiths a Helen Tiffin yn archwilio'r modd y mae deiliaid ôl-drefedigaethol yn cael eu heffeithio pan ddaw iaith rymus, fyd-eang, fel y Saesneg, i ddisodli eu hieithoedd brodorol. Maent yn dadlau, 'even those ... with the literal freedom to speak find themselves languageless, gagged by the imposition of English on their world'.⁶⁶ Neu, a benthg geiriau Ngũgĩ, '(English is) the language, and all the others (have) to bow before it in deference'.⁶⁷ Gyda dyfodiad Jerry a'r iaith Saesneg i'r dafarn, gellir dadlau bod Jiv a'r iaith Gymraeg yn cael eu 'gagio', neu'n gorfod ymgrymu iddi. Er nad yw hon yn frwydr angheuol fel y frwydr a ddisgrifia Hegel sy'n digwydd rhwng y Meistr a'r Caethwas, mae'r ffaith ei bod yn cael ei hailadrodd dro ar ôl tro, fel yr awgryma Efan, yn adlewyrchu'r frwydr barhaus rhwng yr hunan a'r arall. Yma, mae'r sefyllfa na ellir ei datrys rhwng y siaradwyr Cymraeg a'r siaradwyr Saesneg yn cynrychioli'r modd y mae'r ddwy gymuned ieithyddol hyn yn dioddef aralledd mewn ffyrdd gwahanol.

Nofel arall sy'n addasu'r ystrydeb am y dafarn Gymreig mewn ffordd fwy chwareus er mwyn cyflwyno aralledd dwy brif gymuned ieithyddol Cymru yw *The Book of Idiots* gan Christopher Meredith, a gyhoeddwyd yn 2012. Mae'r nofel hon hefyd yn un addas i'w dadansoddi yng ngoleuni'r berthynas a wêl Hegel rhwng y Meistr a'r Caethwas, gan ei bod yn cyfeirio at un caethwas llenyddol enwog. Canolbwynt y stori yw ymweliadau'r adroddwr Dean â'r dafarn gyda'i ffrind, Wil. Er bod y geiriau ar dudalennau'r nofel hon yn awgrymu mai Saesneg yw'r iaith y mae'r ddau ffrind yn ei siarad â'i gilydd, tua diwedd yn nofel, daw teulu Almaenig sy'n ymweld â'r ardal i sgwrsio â'r ddau ffrind a sylweddolwn iddynt fod yn siarad iaith wahanol drwy gydol y stori:

⁶² Dafydd, *Y Tiwniwr Piano*, tt. 41–2.

⁶³ Ibid., t. 42.

⁶⁴ Ibid., t. 43.

⁶⁵ Ibid., t. 42.

⁶⁶ Ashcroft et al., *The Empire Writes Back*, t. 83.

⁶⁷ Ngũgĩ, *Decolonising the Mind*, t. 11.

Silverback (y tad Almaenig) glanced back at his family, blind to whether we really minded or not. He had prepared his English sentences and got them out. The other three were standing near the table ready to leave. His wife and the younger man watched with blank curiosity. The younger woman was biting her lip.

Silverback said, 'My friends were discussing what language you are speaking. We hear many languages when we are travelling but this we do not recognise. Forgive me for asking what language is this please?'

'Sokay' Wil said. He stood and looked surprised as he wobbled on his feet, then steadied himself. 'It's Welsh.'

'Once again, please.'

'Welsh.'

Silverback's eyebrows went up and he turned to the others. 'Die sprechen Walisisch.'⁶⁸

Yma mae'r cymeriadau yn siarad 'Cymraeg' heb eithrio'r siaradwyr Saesneg. Yn fwy na hynny, mae'r darlennydd yn deall fod Dean a Wil wedi bod yn 'siarad Cymraeg' *trwy gydol y stori* – sy'n wahanol iawn i'r ystrydeb sy'n honni mai newid i'r Gymraeg gyda dyfodiad y di-Gymraeg i'r dafarn a wna'r Cymry.

Mae'n ddi-ddorol nodi nad yw'r nofel yn defnyddio dyfeisiau megis italeiddio i ddynodi pa iaith. Cymraeg ynteu Saesneg, y mae'r cymeriadau'n ei siarad.⁶⁹ O ganlyniad nid yw'r darlennydd yn gwybod pa iaith mae Dean a Wil yn ei defnyddio wrth gyfathrebu â chymeriadau eraill. Gellir ystyried hyn yn rhyw fath o 'gyfnewid cod' – *code switching*. Mae cyfnewid cod yn ffenomen sy'n digwydd yn aml mewn llenyddiaeth ôl-drefedigaethol; dengys y berthynas rhwng dau ddiwylliant yn sgil trefedigaethu ac mae'n datgelu llawer am y perthnasau grym sy'n bodoli rhwng y ddau. Esbonia Kirsti Bohata sut y mae'r defnydd o newid cod yn llenyddiaeth Saesneg Cymru yn gallu effeithio ar y berthynas rhwng y Gymraeg a'r Saesneg mewn testun llenyddol:

to provide a gloss on a 'foreign' word, specifically a Welsh word in an English-language text, is to privilege the English language (and a monolingual English-speaking audience) (whereas ...) The refusal to translate (a code-switched word) is a political act which asserts the validity of the untranslated language and signifies both difference and absence; difference in the sense that the untranslated word acts as a synecdoche for the cultural differences of the linguistic group to which it belongs,

⁶⁸ Meredith, Christopher. (2012), *The Book of Idiots* (Bridgend: Seren), tt. 184–5.

⁶⁹ Er bod y dechneg a ddefnyddia Meredith yn y nofel hon (sef cyfleu defnydd y cymeriadau o ddwy iaith drwy ddefnyddio un iaith yn unig ar dudalennau'r nofel) yn eithaf anghyffredin, wrth ddefnyddio dwy iaith yn eu nofelau, mae awduron eraill yn italeiddio'r testun sy'n ymddangos mewn un iaith er mwyn gwahaniaethau rhyngddi a'r iaith arall. Yn *Y Tiwniwr Piano* er enghraifft, ymddengys unrhyw ddeialog Saesneg rhwng y cymeriadau mewn ffont wedi'i italeiddio, tra mae'r naratif a'r ddeialog Gymraeg yn ymddangos mewn ffont arferol (gweler, er enghraifft, Dafydd, *Y Tiwniwr Piano*, tt. 41–3). Enghraifft ddiweddar arall sy'n defnyddio'r un dechneg yw *Cyffesion Geordie Oddi Cartref* gan Tony Bianchi (2010). Gweler, ymhlith nifer o straeon eraill, 'Hela Octopws' yn Bianchi, Tony, *Cyffesion Geordie Oddi Cartref* (Llandysul: Gwasg Gomer), tt. 19–29 (tt. 19–21).

and absence in that the word and therefore the culture is opaque and unknowable to the reader.⁷⁰

Mae'r weithred o gyfnewid cod a'r arddull a ddefnyddir wrth osod geiriau estron mewn testun llenyddol yn gallu awgrymu ar gyfer siaradwyr pa iaith y mae'r darn wedi'i ysgrifennu, yn ogystal â dangos ym mha le mae'r grym ym mherthynas y ddwy gymuned.

Ond mae'r ffordd y mae *The Book of Idiots* yn defnyddio'r ddwy iaith yn wahanol. Mae'r gwahaniaeth, y 'difference' hwnnw y mae Bohata'n ei weld, wedi diflannu oherwydd nad yw'r Gymraeg yn ymddangos yn llythrennol yn y nofel, ac felly nid yw'r Gymraeg bellach yn estron, yn 'opaque' neu'n 'unknowable', chwedl Bohata, mwyach. Yn fwy na hynny, ceir darn hir o Almaeneg wrth i'r teulu Almaenig siarad â'i gilydd; yr Almaeneg felly sy'n gweithredu fel yr iaith a'r diwylliant estron yma. Ond er bod y nofel fel petai'n ceisio lleihau'r gwahaniaethau sy'n bodoli rhwng y ddwy iaith a'i siaradwyr, mae hefyd yn arddangos y tensiynau sy'n bodoli rhyngddynt, a'r anghydraddoldeb yn eu statws. Mae Wil hefyd yn mynd ati'n bwrsadol i geisio gwyrddroi neu ddymchwel yr anghydraddoldeb hwnnw.

Er bod y darllenydd yn sylweddoli bod Dean a Wil wedi bod yn siarad Cymraeg drwy gydol y nofel, nid yw'r iaith honno'n ymddangos ar dudalennau'r nofel. O'i chymharu ag un o nofelau eraill Meredith, *Shifts* a gyhoeddwyd yn 1988, mae'r darllenydd Cymraeg yn llawer llai breintiedig yma. Yn y nofel gynharach, nofel Saesneg arall, mae Meredith yn cynnwys darnau o Gymraeg sydd heb eu cyfieithu, ac fel yr awgryma Bohata, mae hyn yn ei gwneud hi'n bosibl i'r darllenydd sy'n medru'r Gymraeg ddeall y testun yn ei gyfanrwydd yn well na'r darllenydd di-Gymraeg.⁷¹ Ond yn *The Book of Idiots*, mae'r diffyg Cymraeg llythrennol, gweladwy ar dudalennau'r nofel yn dileu'r fraint hon. Nid yw'r Gymraeg yn cael 'bod er ei mwyn ei hun', chwedl Hegel; yn hytrach, mae'n rhaid cyflwyno'r 'Gymraeg' hon drwy gyfrwng y Saesneg er mwyn lleihau'r gwahaniaeth mae'n ei gynrychioli. Fel y mae'r Gymraeg yn cael ei gagio yn nhafarn *Y Tiwniwr Piano*, caiff ei chelu neu ei chuddio yn *The Book of Idiots*.

Ond mae Wil yn benderfynol o leihau tra-arglwyddiaeth yr iaith Saesneg, ac er mor fynych yr ymddengys y Saesneg yn y nofel, a'i grym fel iaith drefedigaethol, iaith fyd-eang, llwydda Wil i'w bychanu. Yn ei sgwrs gyda'r teulu Almaenig, mae Wil yn gwneud sylwadau dirmygus am yr iaith Saesneg:

'You spoke also some English I think' (said the German father).

'Did we?' Wil said. 'Oh aye. Quotations and swear words. The English language's two great gifts to the world.'

'Your English is excellent' Silverback said.

Wil didn't miss a beat. For a man with all his bones broken he still had good timing. 'Thanks' he said. 'Call me Caliban.'⁷²

Fel yn *Submarine* gan Joe Dunthorne, tynnwyd sylw yma at y defnydd o eiriau Saesneg anfoesgar gan siaradwyr Cymraeg, ond gwnaed hynny y tro hwn er mwyn gwneud

⁷⁰ Bohata, *Postcolonialism Revisited*, t. 121.

⁷¹ Gweler Meredith, Christopher (1988), *Shifts* (Bridgend: Seren).

⁷² Meredith, *The Book of Idiots*, t. 185.

jôc ar draul yr iaith drefedigaethol, bwerus. Yn ogystal â bod yn ddoniol ac yn eironig, mae'r ffordd y mae'r Almaenwr yn llongyfarch Wil am feistrolï'r Saesneg yn cymhlethu'r drafodaeth ar y berthynas rhwng y Gymraeg a'r Saesneg yn yr olygfa.

Mae hyn yn arbennig o wir os ystyriwn y gyfeiriadaeth at 'Caliban', cymeriad o ddrama Shakespeare, *The Tempest*. Yn y ddrama, mae dyn o'r enw Prospero a'i ferch Miranda yn cael eu halltudio i ynys bell. Mae Caliban yn frodor ar yr ynys ac yn fuan iawn mae Prospero yn gwneud Caliban yn gaethwas iddo. Mae eu perthynas, o'r herwydd, wedi cael llawer o sylw gan feirniaid ôl-drefedigaethol, a dyma lle y mae perthnasedd perthynas ddilechdidol Hegel rhwng y Meistr a'r Caethwas a syniadau Fanon am feistrolaeth iaith yn ymddangos yn fwyaf perthnasol. Tua dechrau'r ddrama mae Caliban yn dweud wrth ei feistri:

You gave me language, and my profit on't
Is, I know how to curse. The red-plague rid you
For learning me your language!⁷³

Fel Wil yn *The Book of Idiots*, mae Caliban wedi dysgu sut i regi neu felltithio mewn iaith wahanol i'w iaith frodorol. Mae'r beirniad Ania Loomba yn awgrymu y gellir dehongli'r araith hon gan Caliban yn ôl theorïau Homi Bhabha am broses drefedigaethol a elwir yn 'dynwared' (*mimicry*).⁷⁴ Dadleua Bhabha fod dynwared yn broses lle caiff yr arall sydd wedi ei drefedigaethu ei ail-greu yn nelwedd y trefedigaethwr. Pen draw hyn yw bod yr arall sydd wedi'i drefedigaethu yn ymddangos, chwedl Bhabha, 'almost the same, but not quite' â'r un a'i trefedigaethodd.⁷⁵ Mae geiriau Caliban, fodd bynnag, yn enghraifft o'r hyn a ystyrir yn aml yn un o ganlyniadau dynwared; mae'r arall sydd wedi ei drefedigaethu yn bygwth y trefedigaethwr a'i awdurdod, gan fod dynwared yn lleihau'r gwahaniaeth rhwng y trefedigaethwr a'r un sy'n cael ei drefedigaethu; mae hyn yn y pen draw yn tanseilio'r fenter drefedigaethol yn ei chyfanrwydd. Mae Ashcroft et al. yn dadlau bod 'the copying of colonizing culture, behaviour, manners and values by the colonized contains both mockery and a certain "menace".'⁷⁶ ac mae Bhabha yn awgrymu: 'mimicry is at once resemblance and menace'.⁷⁷

Felly, sut y gallwn gymharu defnydd Wil a Dean o'r iaith Saesneg, iaith a ddaeth i Gymru fel iaith drefedigaethol, â defnydd Caliban o iaith ei drefedigaethwyr ef? Awgrymaf fod sgysiau Dean a Wil yn dynwared y Saesneg. Trwy gydol y nofel, cred y darllynydd eu bod yn siarad Saesneg, ond, mewn gwirionedd, y Gymraeg a ddefnyddir ganddynt. Mae'r nofel yn llwyddo i guddio, bron tan ei diwedd, y 'gwahaniaeth' hwn y mae ei defnydd o'r Gymraeg yn ei gynrychioli. Yn ogystal â hynny, yn ôl y teulu ymddengys eu bod yn 'dynwared' siaradwyr Saesneg yn berffaith, fel y tystia sylw'r tad Almaenig, 'Your English is excellent'.⁷⁸ Yn fwy na hynny, a chan gymryd yn ganiataol fod Dean a Will ill

⁷³ Shakespeare, William (1997 (1610-11)), *The Tempest* yn Greeblatt, Stephen, Cohen, Walter Howard, Jean E. a Maus, Katharine Eisaman (goln), *The Norton Shakespeare* (New York: Norton.), ff. 3055-106 (ll.ii.78-81).

⁷⁴ Loomba, Ania (1998), *Colonialism/Postcolonialism* (London/New York: Routledge), ff. 90-1

⁷⁵ Bhabha, *The Location of Culture*, t. 86. Pwyslais yn y gwreiddiol.

⁷⁶ Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth a Tiffin, Helen (1998), *Key Concepts in Post-Colonial Studies* (London/ New York: Routledge), t. 140.

⁷⁷ Bhabha, *The Location of Culture*, t. 86.

⁷⁸ Meredith, *The Book of Idiots*, t. 185.

dau'n siarad Saesneg rhugl hefyd, ni wna yr un o'r ddau unrhyw ymdrech i'w gywiro. Yn hytrach, cellwair a wna Wil drwy ddweud '*Call me Caliban*'. Mae Wil, felly, yn chwarae rôl y deiliad trefedigaethol sy'n dynwared y trefedigaethwr: mae'n dewis ymddangos fel yr arall, ac yn dewis rôl y caethwas. Mae'n ymhyfrydu yn yr aralledd y mae ei hunaniaeth fel siaradwr Cymraeg yn ei gynnig iddo. Yn eironig, er ei fod yn dewis chwarae rôl y caethwas, mae'n feistr ar ddwy iaith, a'r feistrolaeth honno sy'n caniatáu iddo herio'r drefn.

Mae cymeriadau sy'n defnyddio'u dwyieithrwydd i dwyllo neu dynnu coes y rheini sy'n medru'r Saesneg yn ymddangos yn gyson mewn ffuglen yn y Gymraeg hefyd. Yn ei nofel *Ffydd Gobaith Cariad* (2006), mae prif gymeriad Llwyd Owen, Alun Brady, yn gweithio mewn tafarn lle y mae'r yfwyr, yn wahanol iddo ef, yn siaradwyr uniaith Saesneg (enghraifft arall o dafarn ffuglennol sy'n gartref i densiynau ieithyddol). Adleisir yr hyn a drafodwyd eisoes ynglŷn â'r cyswllt y mae rhai cymeriadau'n ei wneud rhwng Cymreictod a'r gallu i siarad Cymraeg wrth i'r yfwyr alw Alun yn '*proper Welsh*' oherwydd ei famiaith. Yn debyg i'r hyn sy'n digwydd yn *Submarine*, caiff gais ganddynt: '*Say something (in Welsh) ... Say something rude*'.⁷⁹ Mae perygl y bydd ei famiaith yn troi'n berfformiad syrcaes nes bod Alun yn defnyddio hiwmor ffraeth i wydroi'r berthynas rhwng siaradwyr y ddwy iaith, fel y gwna Wil yn *The Book of Idiots*. Dysga Alun yfwr o'r enw Jase i ddweud 'mae Jase yn dwp' ond fe'i darbyylla fod yr ymadrodd yn golygu '*Jase's got a huge penis*'.⁸⁰ O ganlyniad, mae Jase yn adrodd y geiriau drosodd a throsodd nes ei fod yn ymddangos yn 'dwp' iawn. Ceir enghraifft arall yn y stori fer 'Cyfraith, Trefn a Chrefft Sbenlyna' (2010) gan Tony Bianchi. Yno mae cymeriad sy'n seiliedig ar yr awdur ei hun – Sais sy'n byw yng Nghaerdydd ac sydd wedi dysgu'r Gymraeg – yn mwynhau drysu meddwyn sy'n gweiddi arno ef a'i ffrindiau wrth iddynt brotestio yn Gymraeg ar strydoedd y brifddinas. Geilw'r meddwyn y protestwyr yn '*f...ing Welshy c..ts*', a gwaedda Bianchi yn ôl, '*I'm not a f...ing Welshy c..t (...) I'm a f...ing English c..t!*' gan fwynhau drysu'r meddwyn yn fwy.⁸¹ Fel Wil yn *The Book of Idiots*, mae Bianchi yn dewis bod yn 'arall' ac yn ymhyfrydu yn ei ymgais i herio'r drefn, a hynny mewn dwy ffordd: drwy arddel iaith a diwylliant lleiafrifol, ond hefyd trwy darfu ar y berthynas rhwng yr iaith honno a Chymreictod diamheuol.

Aralledd ac ailddehongli

Er y gallwn dynnu ar fodel Hegel o'r berthynas rhwng yr hunan a'r arall er mwyn dehongli'r nofelau hyn, yn y pen draw mae'r portread llenyddol a gawn yn wahanol iawn i fodel yr athronydd Prwsaidd. Tra mae Hegel yn defnyddio'r model i olrhain proses sy'n galluogi'r hunan i ganfod sicrwydd yn ei hunaniaeth ei hun, nid yw'r dadansoddiad o aralledd yn y nofelau dan sylw yn cynnig pendantrwydd o'r math hwn. Yn hytrach, cwyd nifer o gwestiynau ynglŷn â pherthnasedd aralledd yn y Gymru amlieithog, amlddiwylliannol gyfoes. Yn y ddwy nofel y rhoddwyd sylw manwl iddynt yma cawn bortread o ddwy brif gymuned ieithyddol, ill dwy yn profi aralledd yr un pryd â'i gilydd. Digwydd hyn mewn rhai nofelau eraill (megis yn yr olygfa tafarn yn nofel Llwyd Owen, ac

⁷⁹ Owen, Llwyd (2007 (2006)), *Ffydd Gobaith Cariad*, ail argraffiad (Tal-y-bont: Y Lolfa) t. 129.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Bianchi, Tony (2010), 'Cyfraith, Trefn a Chrefft Sbenlyna' yn *Cyffesion Geordie Oddi Cartref*, tt. 106–18, (t. 115).

mewn golygfa tafarn arall yn *Random Deaths and Custard* gan Catrin Dafydd), ac fel mae trafodaeth ehangach yr erthygl hon wedi dangos, ailadroddir syniadau a motifffau tebyg mewn testunau eraill hefyd. Yn wahanol i Smith, sy'n dadlau bod y genedl yn cael ei diffinio yn erbyn yr aralldd allanol, mae Cymru gyfoes y nofelau hyn yn cael ei nodweddu gan aralldd mewnol. Mae'r sefyllfa benodol hon yn awgrymu bod yn rhaid ailfeddwl y berthynas rhwng y genedl, amlddiwylliannaeth ac aralldd yn y cyd-destun Cymreig.

Yn fwy na hynny, mae'r berthynas rhwng aralldd a hunaniaeth a gyflwynir yn y nofelau dan sylw yn wahanol i'r model a ddisgrifir gan Hegel. Tra mae dull Hegel yn canolbwyntio ar y modd y mae'r 'hunan' yn gorchfygu'r 'arall' er mwyn bod yn sicr o'i hunaniaeth ei hun, yn nofelau Catrin Dafydd a Christopher Meredith mae pethau'n ymddangos yn llawer mwy cyfartal, gyda'r naill grŵp a'r llall (y gymuned Gymraeg a'r gymuned Saesneg), ill dau yn eu tro, yn ymddangos fel yr 'arall' wrth i'r golygfeydd ddatblygu a'r trafodaethau y mae'r nofelau yn eu cyflwyno fynd yn eu blaenau. Yn wir, yn hytrach na cheisio gorchfygu'r arall, mae rhai o'r cymeriadau'n mynnu eu gweld eu hunain fel yr 'arall', neu'n dewis chwarae rôl yr arall. Jerry sy'n dewis gweld ei hun fel rhywun anghymreig, ac mae Wil yn dewis bod yn gaethwas. Yn hytrach na meddwl yn nhermau'r berthynas ddilechdidol rhwng Meistr a Chaethwas a ddisgrifir gan Hegel, efallai y byddai'n fwy perthnasol troi at waith yr athronydd Almaenig diweddar Hans-Georg Gadamer (1900–2002), a'i waith ym maes hermeniwteg, sef theorïau a methodolegau sy'n ymwneud â dadansoddi testunau. Tynnir yma ar ei gysyniad o 'gyfuno gorwelion' ('*a fusion of horizons*') a ddatblygodd yn ei gampwaith *Truth and Method (Wahrheit und Methode, 1960)*, lle y disgrifir y modd y mae'r unigolyn yn defnyddio nifer o safbwyntiau gwahanol er mwyn datblygu gwell dealltwriaeth o ryw bwnc neu destun (gan gynnwys yr 'arall').⁸² Mae Gadamer yn ymwrthod â'r syniad, a gyflwynir yng ngwaith Hegel, fod yr unigolyn yn gallu dod at ddealltwriaeth gyflawn ohono ef ei hun.⁸³ Yn hytrach, mae'n arddel yr hyn a elwir gan Cynthia R. Nielsen yn ddull dwyochrog ('*bilateral*').⁸⁴ Noda Nielsen am waith Gadamer, '*the ... other (is) given a voice; here the text (sef yr arall) "talks" back and can put the interpreter (sef yr hunan) into question, thus challenging her prejudices and horizon and opening up possibilities for self-transformation*'.⁸⁵ Gallwn nodi tebygrwydd yma rhwng gwaith Gadamer a'r hyn a ddywed Bhabha am y Trydydd Gofod a chwestiynu ein hunaniaeth (neu wynebu ein haralldd) ein hunain. Yn yr un modd ag y noda Bhabha fod y Trydydd Gofod yn ein gorfodi i gwestiynu sicrwydd ein hunaniaeth ein hunain – i fod '*the others of ourselves*', chwedl ef – mae cysyniad Gadamer yn herio'r unigolyn gan ofyn iddo ailystyried ei brofiadau a'i ddaliadau yng ngoleuni profiadau a daliadau'r 'arall'.⁸⁶

⁸² Gweler Gadamer, Hans-Georg (2004 (1960)), *Truth and Method*, cyf. Joel Weinsheimer a Donald G. Marshall (New York: Continuum).

⁸³ Ibid., t. 355.

⁸⁴ Nielsen, Cynthia R. (2013), 'Hearing the Other's Voice: How Gadamer's Fusion of Horizons and Open-ended Understanding Respects the Other and Puts Oneself in Question', *Otherness: Essays and Studies*, 4 (1), 1–25 (3–4), http://www.otherness.dk/fileadmin/www.othernessandthearts.org/Publications/Journal_Otherness/Otherness_Essays_and_Studies_4.1/Gadamer_on_Hearing_the_Other_s_Voice.pdf (Cyrchwyd: 8 Medi 2014).

⁸⁵ Ibid., 3–4.

⁸⁶ Bhabha, *The Location of Culture*, t. 39.

Gwêl Nielsen oblygiadau yn null Gadamer ar gyfer amlddiwylliannaeth. Wrth gwestiynu neu ymwrthod â sicrwydd ein hunaniaeth ein hunain, a diwygio ein gorpwelion wrth ddysgu oddi wrth eraill:

we come to recognize our own epistemological limitations. Communally, our relations with others are enriched as we gain a more accurate and true understanding of both our differences and similarities. Having this genuine understanding of the other – even if the knowledge is partial and open to revision – creates the conditions for the possibility of respecting, rather than merely tolerating the other.⁸⁷

Trwy ystyried safbwyntiau'r ddwy gymuned ieithyddol a'r modd y gallent ill dwy ystyried eu bod yn profi aralledd, mae'r nofelau dan sylw yn arddangos sensitifrwydd i wahanol ddiwylliannau. Yn ogystal â hynny, gan fod cymeriadau megis Jerry a Wil yn dewis eu gweld eu hunain fel yr arall (a Wil yn enwedig yn gwneud hynny mewn modd tanselliol, heriol), gallwn ddadlau bod y nofelau dan sylw yn portreadu cymeriadau sy'n cwestiynu sicrwydd eu hunaniaeth eu hunain. A chan fod nofelau Catrin Dafydd a Christopher Meredith yn caniatáu i'r naill gymuned ieithyddol a'r llall ymddangos fel yr arall yn eu tro, mae'r darllynydd fel petai'n profi dull Gadamer ar waith: cyflwynir un safbwynt (sef aralledd un garfan), cyn cyflwyno safbwynt amgen (sef aralledd y llall), a thrwy hynny, mae'r sawl sy'n darllen yn deall yn well y naill safbwynt a'r llall.⁸⁸ Ymddengys, felly, y gall ffuglen chwarae rôl ffurfiannol yn natblygiad cymdeithas fwy cynhwysol a'r ymgais i aildehongli dwyieithrwydd ac amlddiwylliannaeth ar gyfer y Gymru gyfoes a'r cymunedau amrywiol sy'n cyd-fyw ynddi.

⁸⁷ Nielsen, 'Hearing the Other's Voice', 8–9.

⁸⁸ Bydd yn ddiddorol gweld sut y mae astudiaethau dilynol o'r portread ffuglennol o aralledd ieithyddol mewn ardaloedd eraill o Gymru yn ychwanegu at ein dealltwriaeth o berthynas y ddwy iaith yn y dull hwn hefyd.